

J.E.M. Zwart (red.)

PR No. 3-90

**DE INKOMENSONTWIKKELING IN DE
AGRARISCHE SECTOR IN 1990**

Maart 1991

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Algemeen Economisch Onderzoek en Statistiek**

REFERAAT

DE INKOMENSONTWIKKELING IN DE AGRARISCHE SECTOR IN 1990

Zwart, J.E.M. (red.)

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1991

Periodieke Rapportage 3-90

ISSN 0921-4119

23 p., tab., bijl.

In deze publikatie wordt een overzicht gegeven van de geraamde ontwikkeling van de produktie en de toegevoegde waarde van de gehele agrarische sector in 1990. Voorts wordt nader ingegaan op verloop van produktie en prijzen in de verschillende sectoren alsmede op de rentabiliteits- en inkomensontwikkeling van de belangrijkste bedrijfstypen. Daarbij hebben de gegevens van de (glas)tuinbouw betrekking op 1990, terwijl voor landbouwbedrijven prognoses voor 1990/91 zijn opgenomen.

Landbouw/Bedrijfsuitkomsten/Inkomens/Produktie/Nederland

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
1. KARAKTER EN OPZET VAN DE PUBLIKATIE	7
2. PRODUKTIE EN INKOMEN VAN DE TOTALE LAND- EN TUINBOUW	8
2.1 Produktie	8
2.2 Produktiemiddelen	10
2.3 Toegevoegde waarde en resterend inkomen	12
3. ONTWIKKELINGEN PER SECTOR EN PER BEDRIJFSTYPE	14
3.1 Inleiding	14
3.2 Akkerbouw	14
3.3 Melkveehouderij	15
3.4 Intensieve veehouderij	17
3.5 Glastuinbouw	17
3.6 Overige tuinbouw	19
BIJLAGE Samenhang en verschillen van de diverse kenge- tallen	22

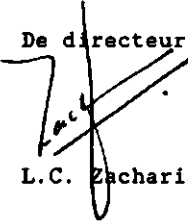
Woord vooraf

Reeds vele jaren stelt het LEI in november prognoses op van de bedrijfsuitkomsten van akkerbouw- en veehouderijbedrijven voor het lopende boekjaar. Daarnaast worden ongeveer tegelijkertijd ramingen gemaakt van de resultaten van glastuinbouw- en van champignonbedrijven in het dan bijna afgelopen kalenderjaar. Tenslotte wordt door het LEI - in overleg met het Stafbureau van het Directoraat-Generaal Landbouw en Voedselvoorziening van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Centraal Planbureau - jaarlijks een raming opgesteld van de toegevoegde waarde van de agrarische sector, eveneens betrekking hebbend op het kalenderjaar.

In deze publikatie wordt een samenvattend overzicht gegeven van de belangrijkste resultaten van de genoemde ramingen en prognoses. Deze uitkomsten worden daarbij ook gezien in het licht van de ontwikkelingen van de afgelopen jaren.

Den Haag, februari 1991

De directeur,

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized 'Z' followed by 'achariasse' written in a cursive script.

L.C. Zachariasse

1. Karakter en opzet van de publikatie

De bedoeling van deze publikatie is om een beeld te schetsen van de actuele inkomens- en rentabiliteitsontwikkeling in de land- en tuinbouw. Daartoe geeft hoofdstuk 2 een overzicht van de belangrijkste uitkomsten van de raming van het inkomen van de totale agrarische sector in 1990. Daarbij worden deze uitkomsten geplaatst in het licht van de ontwikkeling van de afgelopen jaren. In hoofdstuk 3 wordt een beeld geschetst van de situatie van de diverse sectoren of bedrijfstypen.

De inhoud van deze publikatie berust op een drietal pijlers, te weten:

- De raming van de produktiewaarde en de toegevoegde waarde van de totale land- en tuinbouw in 1990, die wordt gemaakt ten behoeve van het Bureau voor de Statistiek van de EG. Deze raming wordt opgesteld overeenkomstig het systeem van de op EG-niveau geharmoniseerde landbouwrekeningen, welke deel uitmaken van de Nationale Rekeningen zoals deze hier te lande worden opgesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek.
- De raming van de bedrijfsuitkomsten van de glastuinbouw- en champignonbedrijven in 1990, welke qua systeem aansluit bij de rapportage over de LEI-boekhoudbedrijven. Aan deze raming is ook een afzonderlijke publikatie gewijd 1).
- De LEI-prognose van de bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in 1990/91, waarvan eveneens een afzonderlijke publikatie beschikbaar is 2).

Vooraf tussen de eerstgenoemde raming en de beide andere berekeningen bestaan vrij belangrijke methodologische verschillen. In de Bijlage worden deze verschillen, alsmede de berekeningswijze van de in deze publikatie opgenomen kengetallen, nader uiteengezet. De totale informatie uit het genoemde drietal onderzoeken levert een vrij goed - zij het globaal - beeld op van de actuele inkomens- en rentabiliteitsontwikkeling van de agrarische sector in zijn geheel en van de belangrijkste sectoren daarin.

-
- 1) Boers, A.; Raming van de bedrijfsuitkomsten in 1990 van de glastuinbouw- en champignonbedrijven. Periodieke Rapportage 24-90.
 - 2) Dröge, H. en K.J. Poppe; Prognoses van de bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in 1990/91. Periodieke Rapportage 14-90/91.

2. Produktie en inkomen van de totale land- en tuinbouw

2.1 Produktie

Het areaal akkerbouwgewassen (exclusief groenvoedergewassen) nam in 1990 iets toe (3800 hectare of 0,5%). Net als een jaar eerder daalde het areaal grasland, met ruim 2300 hectare. Ook het areaal groenvoedergewassen nam iets af. Het areaal groenten in de open grond bleef in 1990 vrijwel gelijk. Een en ander had tot gevolg dat de totale oppervlakte cultuurgrond (inclusief braakland) met 1730 hectare (0,1%) toenam.

De akkerbouwproduktie was, ondanks een droge zomer, bijna 4,5% groter (tabel 2.1). Het graanareaal liep met meer dan 5% terug; opmerkelijk was de daling bij de zomergerst met bijna 12.000 hectare. Door de hogere hectare-opbrengsten bleef de daling van de graanproduktie tot bijna één procent beperkt. Het areaal aardappelen werd fors uitgebreid. Vorst in het voorjaar beïnvloedde de opbrengst van de fabrieksaardappelen negatief, terwijl de droge zomer een iets lagere hectare-opbrengst van de consumptieaardappelen tot gevolg had. Ook het areaal suikerbieten nam iets toe. De opbrengst per hectare steeg voor de tweede keer op rij fors (11%), het suikergehalte was daarentegen iets lager dan een jaar eerder. De produktie nam per saldo toe tot bijna elf ton ruwsuiker per hectare. Een jaar eerder was dit bijna tien ton, wat toen ook al een record betekende. De produktie van uien steeg door een combinatie van een groter areaal en een hogere hectare-opbrengst met bijna 20%. De bovengenoemde uitbreidingen gingen vooral ten koste van het areaal peulvruchten.

De tuinbouwproduktie nam in 1990 met ruim 5% toe en bleef hiermee aardig in het spoor van eerdere jaren. Het fruit realiseerde de kleinste produktiegroei (2,5%), terwijl de boomkwekerijsector de grootste groei noteerde (12%).

De produktie van melk is in 1990 weer verminderd; ditmaal met bijna 1%. De overige veehouderijsectoren produceerden meer, dit in tegenstelling tot de voorgaande jaren; vooral de produktie van rundvlees nam met een stijging van 7% meer dan gemiddeld toe. Ook is er veel meer pluimveevlees geproduceerd (4,5%). De groei van de varkensvleesproduktie was met 1,5% veel gematigder, terwijl er bijna evenveel eieren en kalfvlees als een jaar eerder zijn geproduceerd.

Een en ander resulteerde voor 1990 in een stijging van het produktievolume van de totale Nederlandse land- en tuinbouw met bijna 3%.

De prijs voor granen ging in 1990 als gevolg van de EG-maatregelen, maar ook door het dumpen van Oostduits graan in het begin van het seizoen fors onderuit. Ook voor de handelsgewassen en de suikerbieten werd minder betaald. Bij de handelsgewassen

Tabel 2.1 Bruto-productiewaarde land- en tuinbouw

Productgroep	Waarde in mln. gld.			Index 1990 in % ten opzichte van 1989		
	1988 (v)	1989 (v)	1990 (r)	hoeveelheid (r)	prijs (r)	waarde (r)
Akkerbouw, totaal	2660	3215	3309	104,5	98,5	102,9
w.o.: granen	462	507	462	99,1	92,1	91,2
aardappelen	1021	1364	1489	104,0	105,0	109,2
suikerbieten	766	912	916	108,0	93,0	100,4
uien	117	143	193	119,5	113,0	135,0
Tuinbouw, totaal	10305	11003	11975	105,2	103,4	108,8
w.o.: verse groenten 1)	3377	3685	4043	104,5	105,0	109,7
vers fruit	482	544	657	102,5	118,0	121,0
bloemen en planten	4631	4854	5275	105,0	103,5	108,7
bloembollen	782	840	876	106,5	98,0	104,4
boomkwekerijgewassen	630	639	658	112,0	92,0	103,0
Rundveehouderij, totaal 2)	11064	11405	10459	101,3	90,5	91,7
w.o.: rundvee (exclusief kalveren)	1977	2096	2063	107,0	92,0	98,4
melk 3)	8747	8805	7869	99,3	90,0	89,4
Intensieve veehouderij, totaal	9283	10978	10385	101,2	93,5	94,6
w.o.: kalveren	1823	1928	1600	100,0	83,0	83,0
varkens	5135	6550	6218	101,0	94,0	94,9
pluimvee	1206	1315	1387	104,5	101,0	105,5
eieren	1119	1185	1179	100,5	99,0	99,5
Totaal-generaal	33312	36601	36129	102,8	96,0	98,7

Bron: 1988 en 1989: CBS; 1990: raming LRI

1) Inclusief champignons; 2) Inclusief schapen- en geitenhouderij etc.; 3) Zonder rekening te houden met medeverantwoordelijkheidshoofden), superheffing en vergoeding geschorste quota.

was dit ook het gevolg van EG-maatregelen. Bij de daling van de suikerbietenprijs speelden de grote hoeveelheid C-suiker en de lage wereldmarktprijs een rol. Nadat de aardappelprijzen een jaar eerder al fors aantrokken, kon in 1990 de prijs gemiddeld met 5% verder stijgen. Hierbij moet aangetekend worden dat deze prijsstijging in de eerste helft van het jaar werd gerealiseerd; de aardappelen van de nieuwe oogst moesten tegen beduidend lagere prijzen worden afgezet. Doordat de prijs van de fabrieksaardappelen gekoppeld is aan de graanprijs, daalde de eerstgenoemde met 3%. De uien zaten voor het tweede jaar op rij in de plus (13%). Door deze mix van prijsdalingen en -stijgingen kon de uiteindelijk prijsdaling voor de akkerbouwprodukten beperkt blijven tot 1,5%.

De tuinbouwsector als geheel realiseerde in 1990 een prijsstijging van 3,4%. Vooral het fruit (18%) en de groenten (5%) konden tegen een hogere prijs worden afgezet. Bij de glasgroenten was de prijsstijging kleiner en bij de vollegrondsgroenten, met meer dan 14%, veel groter. De champignonprijzen moesten in 1990 een veer laten en daalden met iets meer dan 5%. In verhouding tot andere jaren was de gemiddelde prijsstijging van de bloemen en planten gematigd. De snijbloemen noteerden een prijsstijging van 2,5% en de potplanten van 4,5%. De bloembollensector heeft al een aantal jaren met prijsdalingen te maken. Ondanks de stijging van de produktie met 6,5% bleef de prijsdaling in 1990 beperkt tot twee procent. Dit stond in schril contrast met de prijsdaling die optrad bij de boomkwekerijprodukten (-8%), voornamelijk als gevolg van de grote produktie.

De prijzen voor de veehouderijprodukten stonden in 1990 over het algemeen onder druk (tabel 2.1). Alleen het slachtpluimvee bracht iets meer op dan een jaar eerder (1%). Dit had tot gevolg dat de prijzen voor deze sector gemiddeld met meer dan 4% afnamen. Vooral de daling van de melkprijs met 10% en van de kalfsvleesprijs met 17% waren hier debet aan. Ook de prijsdaling van 6% voor de varkenshouderij woog zwaar.

Een en ander had tot gevolg dat de gemiddelde prijs voor de totale land- en tuinbouwproduktie met 4% daalde. Door de volumestijging bleef de waardedaling beperkt tot ruim 1%. In 1990 nam alleen de produktiewaarde van de akkerbouw- en van de tuinbouwsector toe. Hierdoor was de produktiewaarde van de tuinbouw voor het eerst in de geschiedenis groter dan die van de rundveehouderij en ook weer groter dan die van de intensieve veehouderij.

2.2 Produktiemiddelen

Door een dalende dollarkoers, de grote oogsten en het EG-graanbeleid ging in het afgelopen jaar de prijs van het veevoeder met 8% omlaag (tabel 2.2). De aangekochte hoeveelheid nam iets toe (1%) waardoor de veehouders ongeveer 7% minder aan veevoer uitgaven dan een jaar eerder. Het veevoer heeft een waarde-

aandeel van zo'n 60% binnen de groep aangekochte goederen en diensten. De energie gaf een sterke prijsstijging te zien, te zamen met een beperkte toename van het volume nam de waarde van de energierekening daardoor met 20% toe. Ook de materialen en diensten vertoonden een, zij het gematigde, waardeinstijging. Dit werd enerzijds veroorzaakt door een toename van het volume, anderzijds door een prijsstijging als gevolg van een toenemende inflatie en hogere arbeidskosten. Voor het vierde jaar op rij werd er weer minder (-2%) kunstmest gebruikt, die bovendien iets goedkoper werd (-1%).

Voor het totale pakket van aangekochte goederen en diensten resulteerde een en ander in een volumestijging van 2% en een prijsdaling van bijna 4%, waardoor de land- en tuinbouwers in 1990 circa 2% minder aan produktiemiddelen uitgaven dan een jaar eerder.

Tabel 2.2 *Raming toegevoegde waarde land- en tuinbouw 1989 (mln. gld.)*

	Waarde in mln.gld.			Index 1990 in % t.o.v. 1989		
	1988 (v)	1989 (v)	1990 (r)	hoev. (r)	prijs (r)	waarde (r)
Totale bruto-produktie	33312	36601	36129	102,8	96,0	98,7
Aangekochte goederen en diensten	15765	16164	15866	102,1	96,1	98,2
w.o.: veevoeder	9655	9800	9106	101,0	92,0	92,9
energie	1160	1151	1385	102,0	118,0	120,4
kunstmest	801	782	758	98,0	99,0	97,0
Bruto-toegevoegde waarde	17547	20437	20262			99,1
Af: produktgebonden belastingen	734	757	791			104,5
Bij: saldo subsidies, heffingen *) en premies	204	152	310			204,0
Afschrijvingen	2740	2940	3087			105,0
Netto-toegevoegde waarde	14277	16892	16694			98,8

Bron: 1988 en 1989 CBS; 1990 LEI-berekeningen.

*) Medeverantwortelijkheids- en superheffing op melk en medeverantwoordelijkheidsheffingen op graan enerzijds en vergoeding geschorste melkquota, braaklegging, ooipremies en andere produktgebonden subsidies anderzijds.

2.3 Toegevoegde waarde en resterend inkomen

Uit het voorgaande blijkt dat de waarde van de aangekochte goederen en diensten procentueel iets meer daalde dan die van de opbrengsten, waardoor de teruggang van de toegevoegde waarde beperkt bleef tot nog geen 1%. Het effect van de iets verbeterde produktiviteit van de aangekochte produktiemiddelen werd meer dan teniet gedaan door de enigszins verslechterde prijsverhouding.

Vooraf door een verlaging van de superheffing (met 200 miljoen gulden) ging het saldo van de subsidies, heffingen en premies fors omhoog. Dit kwam vooral doordat er in 1989 om administratieve redenen geen superheffing was geïnd. De afschrijvingen gingen in 1990 met 5% omhoog tot drie miljard gulden. Deze stijging was vooral het gevolg van prijsstijgingen van de duurzame produktiemiddelen.

Na saldering van deze posten resteert de netto-toegevoegde waarde tegen factorkosten. Deze nam in 1990 ten opzichte van een jaar eerder met iets meer dan 1% af. De inflatie wordt voor 1990 op circa 2,5% geschat, terwijl het arbeidsvolume naar schatting

Tabel 2.3 *Ontwikkeling netto-toegevoegde waarde en resterend inkomen*

	1984	1985	1986	1987	1988 (v)	1989 (v)	1990 (r)

In miljoenen gulden							

Netto-toegevoegde waarde (bron: CBS)	14075	13515	14400	13529	14277	16892	16694
Betaalde factorkosten 1) 2)	4183	4343	4490	4667	4827	5365	5886
Resterend inkomen 2)	9892	9172	9910	8862	9450	9450	10807

Indexcijfers, 1985-1986 = 100							

Netto-toegevoegde waarde, reëel,	102	96	102	96	101	117	113
Idem, per arbeidskracht 2)	101	96	103	98	102	120	117
Totaal resterend inkomen, reëel,	104	94	102	92	97	116	106
Idem, per bedrijf 2)	102	94	104	94	101	123	115

1) Betaald loon, het factorkostenaandeel van het loonwerk, betaalde rente plus betaalde netto-pacht; 2) Schatting LEI.

met circa één procent afnam. Hierdoor daalde de reële netto-toegevoegde waarde per arbeidskracht met ongeveer 2,5% (tabel 2.3).

Uit de netto-toegevoegde waarde moeten de agrarische ondernemers een aantal betalingen doen, de zogenaamde factorkosten. Dit betreft pacht en rente, maar ook betalingen aan werknemers en loonwerkers vallen hieronder. Voor het geheel van deze kosten moesten de ondernemers in 1990 veel meer betalen dan een jaar eerder (bijna 10%). Zo namen betalingen aan netto pacht met 5% toe; vooral als gevolg van de hogere pachtprijs (6%); het pacht-areaal nam daarentegen naar verwachting af (-1%). In 1990 steeg het aan rente te betalen bedrag met circa 325 miljoen gulden (14%) tot bijna 2,7 miljard gulden. Vooral de forse stijging van de rentevoet was hier debet aan, maar ook de omvang van het geleende vermogen nam flink toe. Behalve door een toename van het betaalde loon per werknemer is de betaalde loonsom (+7%) vooral gestegen omdat er meer personeel werd aangetrokken.

Door deze ontwikkelingen en de vermindering van het aantal bedrijven met 2%, daalde het reële inkomen per bedrijf van 1989 op 1990 met zo'n 7%. In vergelijking met vroegere jaren lag het echter op een vrij hoog peil (tabel 2.3).

3. Ontwikkelingen per sector en per bedrijfstype

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de gang van zaken voor de afzonderlijke sectoren en bedrijfstypen. Voor de ene sector zijn meer gegevens beschikbaar dan voor de andere; met name voor de tuinbouw in de open grond moet worden volstaan met vrij summiere informatie. Behalve van de gegevens van de sectorrekening (hoofdstuk 2) wordt in dit hoofdstuk vooral gebruik gemaakt van informatie ontleend aan de op bladzijde 7 genoemde LEI-publikaties.

Benadrukt moet worden dat de prognoses voor akkerbouw- en veehouderijbedrijven werden opgesteld in november 1990 en betrekking hebben op het boekjaar dat loopt van mei 1990 tot en met april 1991. Vooral bij produkten die sterke prijsfluctuaties vertonen (bijvoorbeeld aardappelen) kan het verloop van de opbrengstwaarde in het boekjaar sterk afwijken van dat in het kalenderjaar, waarin immers een deel van de oude oogst wordt verhandeld. De prognoses hebben betrekking op een periode die pas voor ruim de helft is verstreken. Dit brengt vooral ten aanzien van de "vrije" produkten een aanzienlijke mate van onzekerheid met zich mee. Bij de berekening wordt uitgegaan van de opbrengstprijzen in de maanden mei tot en met oktober en het voor de rest van het boekjaar verwachte verloop daarvan.

3.2 Akkerbouw

In 1990 deden zich nogal wat verschuivingen in het grondgebruik voor. Zo steeg de oppervlakte wintertarwe met 4300 hectare maar nam het totale graanareaal met 5% af. Het aardappelareaal nam met 10.000 hectare toe tot 175.300 hectare. Daarin hadden de consumptieaardappelen met een groei van 7,5% het grootste aandeel. Het suikerbietenareaal bleef vrijwel gelijk terwijl het areaal peulvruchten fors werd ingekrompen, namelijk van ruim 33.000 hectare tot 26.000 hectare.

Het jaar 1990/91 wordt getypeerd door hoge kg-opbrengsten voor pootaardappelen en vooral voor suikerbieten en lagere voor consumptie- en fabrieksaardappelen. Doordat het voorjaar en de zomer aan de droge kant waren had de natte winter uiteindelijk geen nadelige gevolgen voor de structuur. Wel werd door vorst in mei de knolzetting bij de fabrieksaardappelen vertraagd en de opbrengst negatief beïnvloed. De droge zomer had vooral een ongunstige invloed op de opbrengsten op de hoger gelegen zand- en veengronden. Dit jaar liepen de kg-opbrengsten in de kleigebieden minder uiteen dan een jaar eerder. In het Noordelijk kleigebied

waren er hoge opbrengsten; vooral bij de pootaardappelen en de suikerbieten. In de Veenkoloniën daalden de kg-opbrengsten tot het normale niveau.

De gemiddelde prijsdaling van de akkerbouwprodukten voor het kalenderjaar 1990 wordt geschat op 1,5% (zie tabel 2.1). Deze prijzen hebben gedeeltelijk betrekking op de oogst van 1989. Voor het seizoen 1990/91 wordt een prijsdaling voorzien van zo'n 9%. Door EG-besluiten dalen in het lopende seizoen de prijzen voor de marktordeningsprodukten. Hier bovenop komt voor de suikerbieten de lage C-suikerprijs. Door de grotere oogst en doordat de afzet van de Nederlandse aardappelen in Duitsland moeizaam verloopt, liggen de opbrengstprijzen voor consumptieaardappelen in de tweede helft van het jaar lager, dit ondanks een vrijwel gelijke Europese aardappeloogst. Door de grote oogst wordt voor de pootaardappelen ook een prijsdaling voorzien. Toch liggen de opbrengstprijzen voor consumptie- en pootaardappelen en van de uien boven het langjarig gemiddelde.

De prijzen van de produktiemiddelen stijgen in 1990/91 met 4%. De sterkste stijgingen doen zich voor bij de rente en bij de bewerkingskosten. Als gevolg van een en ander verslechtert de opbrengsten-kosten verhouding voor het gemiddelde akkerbouwbedrijf met 8,5% procentpunt. In het Noordelijk kleigebied is deze daling als gevolg van de toegenomen kg-opbrengsten veel kleiner.

Nadat twee jaren op rij het gemiddelde ondernemersinkomen van de akkerbouwbedrijven was gestegen, daalt dit naar verwachting in 1990/91 weer; voor de grotere bedrijven met circa 25.000 gulden tot 58.000 gulden en voor de kleinere met zo'n 18.000 gulden tot 20.000 gulden (tabel 3.1). In het centraal kleigebied worden ook dit seizoen weer de hoogste inkomens behaald. Maar in het Noordelijk kleigebied is veel van de achterstand goed gemaakt. In het lopende seizoen kunnen de grotere akkerbouwbedrijven op klei voor de derde achtereenvolgende keer voldoende inkomens verwerven om voor het bedrijf te reserveren. Akkerbouwbedrijven in de Veenkoloniën kunnen daarentegen in 1990/91 niets reserveren, terwijl op de kleinere bedrijven de reserveringen negatief zijn. Als er op bedrijven onvoldoende gereserveerd kan worden moet op de lange duur gevreesd worden voor de continuïteit.

3.3 Rundveehouderij

De kwaliteit van het gewonnen ruwvoer was ook in 1990 zeer goed, maar de hoeveelheid bleef door de droge zomer iets achter. De weideperiode was echter lang zodat pas laat in het jaar de wintervoorraden aangesproken werden. De melkproduktie per koe zal iets toenemen wat tot gevolg heeft dat de veebezetting krap 1% moet afnemen.

Doordat de markt voor zuivelprodukten weer verzadigd raakte gaat de melkprijs in 1990/91 volgens de raming met 8% naar bene-

den. De prijzen van nuchtere kalveren en slachtkoeien dalen scherp (-15%) tot het laagste niveau van de afgelopen tien jaar. Als gevolg van een en ander komt de totale geldopbrengst per hectare dit jaar zo'n 10% lager uit.

Ondanks de ruime ruwvoederverzorging neemt het krachtvoer- verbruik per koe niet sterk af. Dat kan samenhangen met de zeer lage mengvoederprijzen. De bewerkingskosten nemen met 1% toe, vooral doordat de afschrijvingen en de rentetarieven omhoog gaan. Het gevolg van een en ander is dat de kosten per hectare gelijk blijven aan die van 1989/90. Per saldo is het resultaat hiervan dat opbrengsten de kosten voor maar 90% goedmaken. Dit is een daling van 9% ten opzichte van 1989/90.

Het ondernemersinkomen zal door een en ander op de grotere bedrijven dalen met zo'n 30.000 gulden tot gemiddeld 60.000 gulden. Op de kleinere bedrijven bedraagt het ondernemersinkomen ongeveer de helft hiervan. Anders dan in de akkerbouw zijn er in de melkveehouderij slechts beperkte verschillen tussen de diverse gebieden (tabel 3.1).

De bedrijfsreserveringen gaan in het seizoen 1990/91 fors onderuit; zo wordt er op de grotere melkveebedrijven nog maar 5.000 gulden gereserveerd tegen 45.000 gulden een jaar eerder. Voor de kleinere bedrijven zijn, net als bij de kleinere akker- bouwbedrijven, de geraamde reserveringen zelfs negatief.

Tabel 3.1 Rentabiliteit en inkomen van landbouwbedrijven *)

Boekjaar	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven		
	akker- bouw	melk- vee	gem. rundv.	akker- bouw	melk- vee	gem. rundv.
Opbrengsten in % van de kosten						
1987/88	78	96	87	70	73	68
1988/89	92	100	92	77	78	73
1989/90 (v)	102	99	96	85	78	77
1990/91 (p)	93	90	89	74	70	72
Gemiddeld ondernemersinkomen (x 1000 gld. per ondernemer)						
1987/88	3,7	71,2	40,6	7,3	27,2	20,7
1988/89	47,7	89,8	59,5	21,7	41,1	14,3
1989/90 (v)	83,0	92,0	80,0	38,0	44,0	29,0
1989/90 (p)	58,0	60,0	55,0	20,0	31,0	16,0

(v) = voorlopig; (p) = prognose.

*) Zonder rekening te houden met de WIR, niet vergelijkbaar met voorgaande jaren.

3.4 Intensieve veehouderij

In paragraaf 2.1 werd voor het kalenderjaar 1990 een prijsdaling voor de intensieve veehouderij geraamd van circa 6,5%. Voor het boekjaar 1990/91 tekent zich in wezen geen ander beeld af, alleen zijn de prijsdalingen bij de varkenshouderij iets scherper. De prijzen lagen in het begin van het kalenderjaar nog op een redelijk niveau, later in het jaar daalden ze echter fors. Voor het boekjaar 1990/91 wordt rekening gehouden met een prijsdaling van varkensvlees met 13%. De prijs van de biggen staat ook nog meer onder druk en daalt met ruim 20%. Op jaarbasis werd voor de eieren een prijsdaling van 1% geraamd. Ook voor de seizoensprijs wordt een prijsdaling voorzien; nu met 2%. Voor het slachtpluimvee werd op kalenderjaarbasis nog een prijsstijging van 1% geraamd, voor het lopende seizoen zullen de prijzen echter vrijwel gelijk blijven.

Aan de kostenkant daalt de voerprijs in 1990/91 met gemiddeld zo'n 10%. Door de lage biggenprijzen, waardoor de omzet en aanwas minder sterk terug (-8%) loopt, en de lage voerkosten, worden de uitkomsten in de varkensmestrij vrijwel gelijk geraamd aan het gunstige niveau van een jaar eerder. Op de vermeerderingsbedrijven staan de bedrijfsuitkomsten wel sterk onder druk. In de mestvarkensector zullen de kosten helemaal gedekt worden door opbrengsten, voor de zeugenhouderij is dit maar voor 88% het geval. De arbeidsopbrengst per mestvarken, die in 1989/90 78 gulden bedroeg, komt uit op 75 gulden. De arbeidsopbrengst per zeug daalt daarentegen met 400 gulden tot 300 gulden. Bij de leghennen zullen naar verwachting de kosten net goed gemaakt worden door de opbrengsten en stijgt de arbeidsopbrengst van drie naar vier gulden per leggen. Voor de slachtsector wordt zelfs verwacht dat opbrengsten de kosten met 4% overtreffen. Dit is dan vooral een gevolg van de lage voerprijzen, waardoor de arbeidsopbrengst van 125 gulden per 1000 kg geslachtgewicht kan toenemen tot 200 gulden.

Voor de resultaten van de kalvermestrij worden geen afzonderlijke prognoses opgesteld. Maar naar verwachting zijn de bedrijfsresultaten in 1990 slecht en zal de arbeidsopbrengst per kalf amper positief zijn. Dit ondanks de dalende prijzen van voer en nuchtere kalveren (ongeveer -15%). De teruggang van de resultaten wordt veroorzaakt door een dalende kalfsvleesprijs met naar raming 17%.

3.5 Glastuinbouw

- *Glasgroenteteelt*

De landelijke veilingomzet van glasgroenten was in 1990 ongeveer 6% groter dan in 1989. Deze omzetstijging is gerealiseerd op een volgens de metelling vrijwel gelijk gebleven oppervlakte, zodat de produktie-intensiteit flink is toegenomen. Wel vonden er

forse verschuivingen plaats tussen de produkten. Zo nam het areaal augurken met 35% af en was vooral de groei van het paprika-areaal van 49 tot 70 hectare (+40%) opvallend; er werden bijna 60% meer paprika's geproduceerd. Dit had natuurlijk zijn weerslag op de prijsvorming. De prijs voor de vleestomaten stond onder druk terwijl die van de ronde tomaat gelijk bleef. Hierdoor is het prijsverschil tussen deze twee vrijwel verdwenen. Prijsstijgingen waren er bij de komkommers, aubergines en sla.

Per bedrijf is een stijging van de omzet van 8% geraamd en van de kosten van 8,5%. De prijsstijging van de produktiemiddelen wordt geraamd op 7%. Vooral de prijzen van arbeid en van aardgas alsmede de rentetarieven lagen met respectievelijk 6, 18 en 23% flink boven het niveau van 1989. Het volume van de kosten nam ook iets toe. De produktiviteit nam verder toe: de volumetoename van de opbrengsten overtrof die van de kosten ruimschoots. De ruilvoet, de verhouding tussen de gemiddelde prijs van de input en die van de output, verslechterde wel flink. Doordat de kosten iets sterker stegen dan de opbrengsten veranderde de rentabiliteit in 1990 nauwelijks. Een en ander heeft tot gevolg dat de opbrengsten de kosten net goed maken; dit was ook het geval in 1989. Het gemiddelde ondernemersinkomen van de glasgroentetelers is volgens de raming toegenomen van 86.000 gulden in 1989 tot 91.500 gulden in 1990 (tabel 3.2).

Tabel 3.2 Rentabiliteit en ondernemersinkomen van tuinbouwbedrijven *)

Jaar	Glas- groente- bedrijf- ven	Snij- bloemen- bedrijf- ven	Pot- planten- bedrijf- ven	Alle glas- tuinb. bedr.	Champig- nonbe- drijven
Opbrengsten in % van de kosten					
1987	108	100	103	104	93
1988	99	102	105	101	98
1989 (v)	100	93	103	97	100
1990 (r)	100	91	103	96	94
Gemiddeld ondernemersinkomen (x 1000 gld. per ondernemer)					
1987	111,8	81,1	96,7	99,1	50,6
1988	73,9	91,9	115,0	87,0	68,2
1989 (v)	86,0	52,1	115,3	75,1	80,0
1990 (r)	91,5	46,1	125,5	76,4	62,7

(v) = voorlopig; (r) = raming.

*) Zonder rekening te houden met WIR-premie, niet vergelijkbaar met voorgaande jaren.

- *Snijbloementeel*

De landelijke produktiewaarde was in 1990 volgens de raming 7,5% groter dan een jaar eerder. Zowel de betaalde oppervlakte (2,5%) als de produktie per m2 nam toe, zodat het produktievolume met 4,5% groeide. Desondanks steeg de prijs en was de omzet per m2 hoger dan in 1989.

Net als bij de glasgroenten namen de kosten bij de snijbloemen sterk toe; de prijsstijging was iets lager, maar de volumetoename iets groter zodat ook hier de waardeinstijging op 8,5% uitkwam. Vooral de stijging van de energiekosten, van de arbeidskosten en van de rente lagen hieraan ten grondslag. Doordat de kosten sterker stegen dan de opbrengsten, verslechterde de rentabiliteit van de snijbloemenbedrijven nog verder ten opzichte van het, toch al slechte, jaar 1989. Hierdoor daalde het gemiddelde ondernemersinkomen volgens de raming van 52.100 gulden in 1989 tot 46.100 gulden in 1990 (tabel 3.2).

- *Potplantenteelt*

Volgens de landbouwtelling is het areaal pot- en perkplanten onder glas in 1990 met 7% uitgebreid. De veilingomzet nam in 1990 met bijna 11% toe: het volume steeg met bijna 6% en de prijs met meer dan 4,5%. Een belangrijk deel van de potplanten wordt echter niet via de veiling afgezet, mede daardoor is de veilingomzet niet geheel maatgevend voor de ontwikkeling van de geldopbrengsten per bedrijf. Per oppervlakte-eenheid is een produktiegroei van 2,5% en een omzetgroei van 4,5% gerealiseerd.

De kosten stegen in 1989 gemiddeld met 8%. Ook hier werd dit veroorzaakt door een sterke stijging van de energieprijzen, van de rentekosten en van de loonkosten. Doordat echter de kosten minder stegen dan de opbrengsten wordt ook voor 1990 een gunstig rentabiliteitsniveau verwacht. Het gemiddelde ondernemersinkomen neemt dan ook toe van 115.300 gulden in 1989 tot 125.500 gulden in 1990.

- *Totale glastuinbouw*

Voor het gemiddeld glastuinbouwbedrijf resulteerde 1990 in een opbrengststijging van 7%. Dat werd geheel veroorzaakt door een hoeveelheidsstijging, terwijl de prijzen in doorsnee vrijwel gelijk bleven. Doordat de kostenstijging (8,5%) de opbrengststijging overtrof, daalde het rentabiliteitsniveau met iets meer dan één procentpunt, maar het gemiddelde ondernemersinkomen nam toe (met ruim 1000 gulden) tot 76.400 gulden (tabel 3.2).

3.6 Overige tuinbouw

- *Champignonteelt*

Vooral door een groei van het betaalde areaal (7%) kon de veilingaanvoer van champignons in 1990 met 11% toenemen. Omdat echter minder dan de helft van de champignons via de veiling

afgezet wordt, is deze stijging niet maatgevend voor de gehele sector. De opbrengst per m² van de LEI-bedrijven bleef in 1990 vrijwel gelijk, terwijl de prijs van het produkt met 4,5% daalde. Een en ander had tot gevolg dat de opbrengsten per bedrijf ongeveer met 2% daalde. Vooral door het stijgen van de rentevoet en door hogere arbeidskosten zijn de kosten ongeveer 5% hoger geraamd. Dit heeft tot gevolg dat de rentabiliteit in 1990 verder zakte en dat het gemiddelde ondernemersinkomen volgens de raming daalt van 80.000 gulden in 1989 tot 62.800 gulden in 1990 (tabel 3.2).

- *Vollegrondsgroenteteelt*

Volgens de metelling was de oppervlakte groenten in de vollegrond in 1990 circa 500 hectare kleiner dan in 1989. De handelsproduktie was vrijwel gelijk aan het niveau van een jaar eerder. De vollegrondsgroenten hebben geprofiteerd van een grotere exportvraag als gevolg van tegenvallende oogsten in de omliggende landen. Voor de wintergroenten van het seizoen 1990/91 wordt veel meer betaald, terwijl de prijzen van de jaarprodukten op het goede niveau van 1989 zijn gebleven. Naar verwachting overtreft de opbrengststijging de kostenstijging.

In 1989 was er al, ook door hogere prijzen, sprake van enige verbetering van het ondernemersinkomen. Zoals het er nu uitziet is het gemiddelde ondernemersinkomen in 1990 iets verder gestegen.

- *Fruitteteelt*

Voor 1990 is op kalenderjaarbasis een kleine toename van het appelaanbod geraamd (5,5%). Het perenaanbod daarentegen daalde met 14%. De prijsvorming was goed; de appelprijs steeg met bijna 30% en die van de peren met bijna 25%. De produktie van de aardbeien steeg fors (30%) en moest dan ook een flinke prijsdaling incasseren (-15%). Door deze ontwikkelingen is de handelsproduktie in 1990 met 2,5% toegenomen, ze kon echter tegen een 18% hogere prijs worden afgezet. Deze gegevens hebben voor een deel betrekking op het fruit van oogst 1989.

Volgens de oogstraming nam in 1990 zowel de appel- als de perenoogst af; respectievelijk met 20% en 30%. Ook elders in Europa waren de oogsten kleiner zodat voor de rest van het seizoen een goede prijsvorming wordt verwacht. Doordat de kosten minder stijgen dan de opbrengsten zullen de bedrijfsresultaten positief worden beïnvloed.

- *Boomkwekerij*

Het areaal boomkwekerijgewassen nam volgens metelling met 4% toe. De exportcijfers wijzen op een sterke stijging van het produktievolume (12%) waarbij de prijs wel fors onderuit ging (-8%). De produktiewaarde kon dus toch nog met zo'n 3% toenemen.

De kosten stijgen waarschijnlijk meer zodat de bedrijfsresultaten in 1990 onder druk hebben gestaan. Hoewel dit al voor de

tweede achtereenvolgende keer is, lijken ze toch nog op een redelijk niveau te zijn gebleven.

- *Bloembollen*

In tegenstelling tot de voorgaande jaren verminderde in 1990 het bloembollenareaal (-2%). Toch wijzen de exportcijfers op een flinke volumegroei bij een iets lagere prijs. Een gedeelte van deze exportprodukten is in 1989 geoogst. De produktiewaarde kon met bijna 5% groeien. De opbrengsten per hectare zijn dus toegenomen. Aangezien de kosten iets meer zijn gestegen ziet het er naar uit dat de resultaten voor de bloembollenbedrijven in 1990 iets lager zullen zijn dan een jaar eerder.

Bijlage. Samenhang en verschillen van de diverse kengetallen

Aan de hand van bijgaand schema worden in deze bijlage de belangrijkste verschillen en overeenkomsten van de in deze publikatie vermelde kengetallen besproken. De basisgegevens voor de raming van het sectorinkomen (CBS, Nationale Rekeningen) worden grotendeels ontleend aan macro-economische statistieken, zoals de CBS-Productiestatistiek en de Statistiek van de Buitenlandse Handel. De gegevens voor de raming en prognoses van de bedrijfsuitkomsten van het LEI zijn gebaseerd op actuele informatie uit interne en externe bronnen. Met deze informatie worden de (voorlopige) uitkomsten van de circa 1500 land- en tuinbouwbedrijven van het LEI-boskoudnet geactualiseerd. De invalshoek is daarbij dus het bedrijf. Dit leidt op verschillende punten tot een andere werkwijze dan bij de Nationale Rekeningen.

Een eerste verschil betreft de leveringen van het ene landbouwbedrijf aan het andere. Deze worden op bedrijfsniveau tot de opbrengsten gerekend maar moeten op sectorniveau van de totale produktiewaarde worden afgetrokken ten einde dubbeltellingen te voorkomen. Als spiegelbeeld hiervan worden in het kader van de Nationale Rekeningen de agrarische grondstoffen slechts tot de aangekochte produktiemiddelen gerekend, voor zover ze zijn geïmporteerd of een industrieel bijproduct zijn.

Bij de berekening van de afschrijvingen gaat zowel het CBS als het LEI uit van de vervangingswaarde. De gehanteerde afschrijvingspercentages lopen echter uiteen.

De posten indirecte belastingen en kostprijsverlagende subsidies komen bij het LEI niet expliciet voor. De indirecte belastingen zijn voor een deel opgenomen onder de niet-factorkosten. De kostprijsverlagende subsidies zijn in de LEI-methode voor een deel rechtstreeks toegerekend aan de opbrengsten (de waarde van het interventiefruit wordt bijvoorbeeld door het LEI als een opbrengst maar door het CBS als een subsidie beschouwd) of vormen een onderdeel van de incidentele opbrengsten (rentesubsidies). Laatstgenoemde opbrengsten worden door het LEI bij de rentabiliteitsberekening buiten beschouwing gelaten.

De onlangs op enkele punten gewijzigde berekening van de betaalde factorkosten in het kader van het sectorinkomen is gebaseerd op geaggregeerde en opgehoogde LEI-cijfers, zodat hierbij slechts sprake is van één benaderingswijze. Bij de opsomming van de verschillen dient ook vermeld te worden dat de LEI-steekproef betrekking heeft op bedrijven groter dan 70 standaardbedrijfs-eenheden. De agrarische bedrijven beneden deze grens, met in doorsnee een lager inkomen, zijn dus niet vertegenwoordigd.

Het resterend inkomen (de netto-toegevoegde waarde verminderd met de betaalde factorkosten), berekend per bedrijf is qua definitie vergelijkbaar met het gezinsinkomen uit bedrijf volgens het LEI. Toch is het gezien de genoemde verschillen in berekeningswijze niet verwonderlijk dat de niveaus van beide kengetallen uiteenlopen. Vanwege de overeenkomst van de aard van beide kengetallen is het echter aannemelijk dat de ontwikkeling van het resterend inkomen en van het gezinsinkomen uit bedrijf ongeveer parallel lopen.

Tot zover is er dus een zekere overeenkomst tussen de beide reeksen kengetallen. Het LEI gaat echter nog verder, namelijk door een beloning in te calculeren voor de door de ondernemer en zijn gezin ingezette produktiefactoren en komt op die manier tot rentabiliteitscijfers. Daartoe worden de door de ondernemer en de meewerkende gezinsleden gewerkte uren gewaardeerd tegen het CAO-loon, vermeerderd met de sociale lasten. Door dit bedrag voor wat betreft de meewerkende gezinsleden in mindering te brengen op het gezinsinkomen uit bedrijf, wordt het ondernemersinkomen berekend. Dat omvat dus een vergoeding voor de eigen arbeid, het eigen kapitaal en de eigen grond van de ondernemer. Voor de belangrijkste bedrijfstypen is dit weergegeven in tabel 3.1 en tabel 3.2.

Voorts wordt over het in het bedrijf belegde vermogen een rentevoet in rekening gebracht. Deze is gebaseerd op het actuele rendement van staatsobligaties waarop een correctie wordt toegepast in verband met de in deze rentevoet begrepen inflatievergoeding enerzijds en de met de geldontwaarding samenhangende

Bijlage (vervolg)

Schema inkomens- en rentabiliteitskengetallen

<u>Nationale Rekeningen</u>	<u>LEI</u>
Totale produktiewaarde	- <u>Bedrijfsopbrengsten</u>
- <u>Interne leveringen</u>		
Bruto-produktiewaarde		
- <u>Aangekochte goederen en diensten</u>	- <u>Niet-factorkosten</u>
Bruto-toegevoegde waarde		
- <u>Afschrijvingen</u>		
Netto-toegevoegde waarde (tegen marktprijzen)		
- Indirecte belastingen		
+ <u>Kostprijsverlagende subsidies</u>		
Netto-toegevoegde waarde (tegen factorkosten)	Factoropbrengsten
- Betaald loon (+ loonwerk)	- Betaald loon (+ loonwerk)
- Betaalde netto-pacht	- Betaalde netto-pacht
- <u>Betaalde rente</u>	- <u>Betaalde rente</u>
Resterend inkomen	Gezinsinkomen uit bedrijf
		- <u>Berekend loon gezinsleden</u>
		Ondernemersinkomen
		- Incidentele opbrengsten
		- Saldo betaalde rente en berekende rente bedrijfsvermogen
		- Saldo betaalde pacht en berekende pacht
		<u>Arbeidsopbrengst ondernemer</u>
		- <u>Berekend loon ondernemer</u>
		Netto-bedrijfsresultaat
	
		- min of meer vergelijkbaar

de vermogenswinsten anderzijds. In afwijking van het voorgaande wordt voor (kort) omlopend vermogen de normale rentevoet voor overeenkomstige kredieten aangehouden zonder toepassing van genoemde correctie. Het saldo van het aldus berekende bedrag aan rente en de in werkelijkheid betaalde rente wordt beschouwd als de in rekening te brengen vergoeding voor het eigen vermogen van de agrarische ondernemer.

Bij landbouwbedrijven wordt - althans bij de onderhavige berekeningen - als beloning voor de grond de pachtprijs aangehouden (pachtbasis). Voor tuinbouwbedrijven wordt voor gepachte grond de werkelijk betaalde pacht in rekening gebracht terwijl voor het vermogen vastgelegd in eigen grond een rentevoet van 2,5% wordt ingecalculleerd. Het saldo van de berekende kosten van de grond en de werkelijk betaalde pacht vormt de berekende beloning van de eigen grond.

Na aftrek van de aldus berekende vergoeding voor eigen kapitaal en eigen grond restert de arbeidsopbrengst van de ondernemer. Deze wordt verminderd met het berekend loon van de ondernemer. De dan resterende post wordt "netto-bedrijfsresultaat" genoemd. In plaats van dit "netto-bedrijfsresultaat" zijn in deze publikatie voor de belangrijkste groepen bedrijven de bedrijfsopbrengsten (volgens LEI) gedeeld door de totale kosten (d.w.z. betaalde kosten plus berekende kosten voor de eigen produktiefactoren) opgenomen (zie tabel 3.1). De aldus berekende verhouding geeft dus de ontwikkeling van de rentabiliteit van de bedrijven weer.